

Anna Skolimowska

Mikołaj Kopernik i Jan Dantyszek – nowe źródła, nowe interpretacje

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 335-355

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Anna Skolimowska

MIKOŁAJ KOPERNIK I JAN DANTYSZEK
– NOWE ŹRÓDŁA, NOWE INTERPRETACJE

Słowa kluczowe: Jan Dantyszek, Mikołaj Kopernik, Warmia

Schlüsselwörter: Johannes Dantiscus, Nicolaus Copernicus, Ermland

Keywords: Johannes Dantiscus, Nicolaus Copernicus, Warmia

Wszyscy pamiętamy, z jak nieprzychylną reakcją Marcina Lutra i Filipa Melanchtona spotkał się heliocentryczny system Mikołaja Kopernika. Kiedy jednak pół wieku później Filip Frencing¹, pierwszy biograf Jana Dantyszka, studiował w Wittenberdze, jego ówcześni nauczyciele wyrażali się o „słynnym matematyku z Torunia” z najwyższym szacunkiem². Na samym początku panegirycznej *Mowy o życiu i obyczajach czcigodnego w Chrystusie pana Jana Dantyszka, biskupa chełmińskiego i warmińskiego* Frencing wspomina, iż jeden z jego mistrzów zwykł był nazywać Mikołaja Kopernika *miraculum mundi* – cudem świata. Inny, w przemówieniu wygłoszonym podczas uroczystej promocji magisterskiej, miał nadmienić, że na wykładzie, który Kopernik jakoby wygłosił w Rzymie, zgromadziło się tak liczne audytorium, iż aby dostać się na katedrę, wykładowca zmuszony był przepęłnić po ramionach stłoczonego tłumu. Anegdota ta stano-

¹ Philipp Frencing – gdańszczanin, powinowaty Dantyszka (Frencing był wnukiem Anny Boehme, żony brata Dantyszka Georga oraz jej pierwszego męża Philippa Engelharda Heilsbrunnensisa), od roku 1593 studiował w Wittenberdze, był uznanym poetą, od 1612 wykładowcą królewieckiej Albertiny i sekretarzem księcia Albrechta Fryderyka, zob.: Estreicher, vol. 16, s. 320; *Altpreussische Biographie*, vol. 1, Marburg/Lahn 1974, s. 194.

² Na temat recepcji myśli Kopernika na uniwersytecie w Wittenberdze zob. m.in. R. S. Westman, rozdział *The Wittenberg Interpretation of Copernicus's Theory*, w: *The Copernican Question. Prognosticon, Skepticism, and Celestial Order*, Berkeley–Los Angeles–London 2011, ss. 141–170; M. Kokowski, *Różne oblicza Mikołaja Kopernika: spotkania z historią interpretacji*, Warszawa 2009, s. 139.

wi zapewne echo wzmianki o pobycie Kopernika w wiecznym mieście w Roku Jubileuszowym 1500, poczynionej przez Retyka w *Narratio Prima*³.

Te pochlebne opinie o Koperniku, a także napomknienie o tablicy epita-fijnej, ufundowanej Kopernikowi przez radców i mieszczan toruńskich (*senatus populusque Thoruniensis*) w bazylice Świętych Janów, są częścią wywodu retorycznego Frenckinga, przedstawiającego powody, dla których pragnie upamiętnić mową pochwalną spowinowaconego ze sobą Dantyszka. Wskazując na fakt formalnej zależności kanonika warmińskiego Mikołaja od biskupa Jana uzyskuje on równocześnie dwa pozornie sprzeczne ze sobą efekty: z jednej strony podkreśla przewagę oficjalnego stanowiska Dantyszka, z drugiej – niejako opromienia przełożonego sławą jego podwładnego⁴.

Zostawmy jednak na boku Frenckinga z jego barokowym krasomówstwem.

Relacje Kopernika z Dantyszkiem były już wielokrotnie i w różnym tonie omawiane w literaturze kopernikańskiej. Najpełniejszy ich obraz przedstawił Jerzy Drewnowski w swojej doskonałej książce *Mikołaj Kopernik w świetle swojej korespondencji*⁵. Temat ten został także obszernie potraktowany w publikacjach Jerzego Sikorskiego, prezentujących chronologię życia Kopernika⁶. Ponieważ

³ „Cum Dominus Doctor meus Bononiae, non tam discipulus, quam adiutor, et testis observationum doctissimi Viri Dominici Mariae, Romae autem circa annum Domini MD natus annos plus minus viginti septem, Professor mathematicum, in magna scholasticorum frequentia, et corona magnorum Virorum, et Artificum in hoc doctrinae genere, deinde hic Varmiae, suis vacans studiis, summa cura observationes annotasset, ex observationibus stellarum fixarum elegit eam, quam anno Domini MDXXV de spica Virginis habuit.”; zob. *Spicilegium Copernicanum. Festschrift des historischen Vereins für Ermland zum vierhundertsten Geburtstag des ermländischen Domherrn Nikolaus Kopernikus*, wyd. F. Hipler, Braunsberg 1873, s. 212.

⁴ Ph. Frencking, *Oratio de vita et moribus reverendi in Christo domini Iohannis Dantisci Episcopi Culmensis et Vvarmiensis*, Gdańsk, 1605, s. A2r-v: „Quod intelligentes senatus populusque Thoruniensis Nicolai Copernici, mathematici incomparabilis, quem miraculum mundi appellare solebat praeceptor meus magister Iohannes Hagius et alius magister Ottho Gryphius decanus(!), qui Witebergae in templo arcis honorifice sepultus – in rectoratu obiit – sphaera seu globo astronomico lapidi sepulchrali inciso inter duo sceptrata magistratus academici insignia, ille, inquam, Gryphius publica oratione in solennibus magisterii, uti vocant, Copernicum tanta frequentia Romae esse auditum prodidit, ut per confertos auditorum humeros in cathedram usque proreptare cogeretur; huius igitur Copernici iconem in templo Divi Iohannis, ubi viscera Casimiri(!) regis, cuius imaguncula in superiori tabulae parte depicta est, humata sunt, ascriptis hisce Sedulii(!), ut opinor, versiculis vere piis: *Non parem Paulo veniam requiro, / Gratiam Petri neque posco, sed quam / In crucis ligno dederas latroni / Christe requiro*. idque eo fine, ut ipsorum ibidem verba habent, ne tanti viri apud exteros celeberrimi memoria in patria periret. Quod mecum ego reputans, cum tantum illi honorem canonico Warmiensi, Copernico nimirum, habuerint, facere honeste non potui, episcopo eiusdem dioeceseos laudatissimo monumentum aliquod litterarium quin erigerem, praesertim cum *dignum laude virum Musa vetet mori*” (Hor. Carm. 4.8.28).

⁵ J. Drewnowski, *Mikołaj Kopernik w świetle swojej korespondencji*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, ss. 133–158.

⁶ J. Sikorski, *Mikołaj Kopernik na Warmii. Chronologia życia i działalności*, Olsztyn 1968; idem, *Mikołaj Kopernik na Warmii. Kalendarium życia i działalności*, w: *Kopernik na Warmii. Życie i działalność publiczna. Działalność naukowa. Środowisko. Kalendarium*, wyd. J. Jasiński, B. Kozięłło-Poklewski, J. Sikorski, Olsztyn 1973, ss. 427–520.

jednak źródła pozostawiają wiele pytań bez odpowiedzi, wokół sprawy związków Kopernika z Dantyszkiem narosło wiele sprzecznych ze sobą hipotez, a nawet mitów, które znalazły następnie odbicie w publicystyce popularnej, utworach literackich i filmach, których autorzy z entuzjazmem eksploatują domniemania badaczy odnoszące się do życia prywatnego wielkiego astronoma⁷.

Ośmielam się podjąć ten temat po raz kolejny tylko dlatego, że prowadzone przeze mnie badania nad życiem i działalnością Jana Dantyszka – postaci znaczącej, ale przecież zupełnie innego wymiaru i formatu niż warmiński astronom – pozwalają na wniesienie kilku drobnych uzupełnień do skrupulatnie od lat gromadzonych przez historyków źródeł kopernikańskich.

Dantyszek i Kopernik poznali się najprawdopodobniej w pierwszej dekadzie XVI stulecia przy okazji zjazdów stanów Prus Królewskich, w których obaj uczestniczyli. Kopernik, będąc od roku 1497 kanonikiem warmińskim, latem 1503 r. powrócił na Warmię ze studiów włoskich i przynajmniej do początku roku 1510 przebywał na dworze biskupim swego wuja Łukasza Watzenrode, służąc mu swoją wiedzą ogólną, prawniczą i medyczną. Była to czwarta dekada życia Kopernika.

O dwanaście lat młodszy od niego Dantyszek, wówczas pisarz królewski, w latach 1504, 1505, 1508–1513 reprezentował monarchę na sejmikach pruskich⁸, którym Watzenrode jako biskup warmiński z urzędu przewodniczył. Dantyszek przebywał niewątpliwie w otoczeniu króla także w czasie sejmów koronnych, na które biskup Łukasz jeździł jako senator. Przyjmuje się, iż w latach 1504–1510 Kopernik był członkiem orszaku wuja zarówno na sejmach, jak i na sejmikach, co częściowo znajduje potwierdzenie źródłowe⁹. Pierwszą okazją do

⁷ A. Nakwaska, *Młodość Kopernika*, w: *Jutrzenka. Noworocznik warszawski na rok 1834*, ss. 209–255; L. H. Morstin, *Kłosa Panny. Powieść*, Warszawa 1929; L. H. Morstin, *Spotkanie we Fromborku*, w: *Mikołaj Kopernik. Szkice monograficzne*, wyd. J. Hurwic, Warszawa 1965, ss. 9–23; J. Brudkiewicz, K. Herz, *Kopernik i Dantyszek. Dramat w 5 aktach* (uwagi inscenizacyjno-reżyserskie), wyd. K. Hertz, Warszawa 1960; E. i Cz. Petelscy, *Kopernik* (film oraz serial filmowy pod tym samym tytułem, pol.-NRD, nakręcone w r. 1972, premiery 1973). Do beletrystyki raczej niż do literatury naukowej należy zaliczyć także popularne biografie Kopernika, jak np.: H. Kesten, *Copernicus und seine Welt*, 1948 (*Kopernik i jego czasy*, Warszawa 1961); J. Sikorski, *Prywatne życie Mikołaja Kopernika*, Olsztyn 1995, wyd. III; J. Repcheck, *Copernicus' Secret. How the Scientific Revolution Began*, New York 2007 (*Sekret Kopernika*, Poznań 2008); A. Koestler, *The Sleepwalkers. A history of man's changing vision of the Universe*, New York 1959 (*Lunacy. Historia zmiennych poglądów człowieka na wszechświat*, Poznań 2002). Trzeba także podkreślić, że głębokie i poruszające książki Jeremiego Wasiutyńskiego (*Kopernik twórca nowego nieba*, Warszawa 1938 (1), Toruń 2007 (2); *The Solar Mystery. An Inquiry Into the Temporal and the Eternal Background of the Rise of Modern Civilization*, Oslo 2003), pomimo ogromnej erudycji autora i jego odczytania w źródłach z epoki, z uwagi na liczne niedokładności w szczegółach, będących podstawą rozumowania, niebezpieczną skłonność autora do przyjmowania własnych hipotez za pewniki oraz bardzo nietypową metodologię (np. posługiwanie się jako źródłem relacjami z seansów spirytystycznych) traktuję tu raczej jako literaturę z pogranicza historii i science-fiction niż wiarygodne prace naukowe.

⁸ W. Pociecha, hasło: *Jan Dantyszek*, w: *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), vol. 4, s. 424.

⁹ Źródła potwierdzają obecność Kopernika na sejmikach w latach 1504 oraz 1506, zob. J. Sikorski, *Kalendarium...*, ss. 430–436; zob. także *Akta Stanów Prus Królewskich* (dalej: ASPK), vol. 4–6.

spotkania posła królewskiego z siostrzeńcem biskupa mógł być zatem zjazd stanów Pruskich w Malborku jesienią 1504 r.¹⁰ W każdym razie spotkanie to miało miejsce na długo przed rokiem 1512, z którego pochodzi najstarsze świadectwo źródłowe przyjaznych stosunków między Mikołajem i Janem – epigramat autorstwa Kopernika, który (według relacji Jana Brożka) był dołączony do zaginionego obecnie rękopiśmiennego oryginału epitalamium Dantyszka na ślub Zygmunta I z Barbarą Zapolyą¹¹.

Wspomniany wiersz Kopernika, poświęcony Dantyszkowi, nie został jednak opublikowany wraz z epitalamium 12 lutego 1512 r.¹², co obudziło rozmaite wątpliwości badaczy¹³. Obecnie dominuje opinia, że wiersz nie spodobał się Dantyszkowi jako zbyt słaby literacko. Pozwolę sobie dorzucić do tych hipotez własną teorię. Skoro nie ma zgodności co do tego, czy Kopernik w ogóle uczestniczył w uroczystościach w Krakowie w roku 1512¹⁴, jest bardzo możliwe, iż zapoznał się on z utworem Dantyszka dopiero w wersji drukowanej i wtedy stworzył żartobliwy epigramat na cześć autora. Wierszyk ten, jak słusznie zauważa Drewnowski, zdradza pokrewieństwo z epigramatami Marcjalisa i może nie jest wybitnym dziełem literackim, ale w każdym razie jest poprawny metrycznie i błyszczący humorem, oparty na grze słów związanych z nazwiskami, którymi posługiwał się Dantyszek. Nazwisko von Höfen (pol. z Dworów) – oddane łacińskim przymiotnikiem *Curialis* – daje autorowi asumpt do aluzji do związków Dantyszka z dworem królewskim; nazwisko Flachs binder (pol. Powroźnik) – greckie *Linodesmon* – poprzez porównanie splatania lin do splatania słów w nieprzemijające wiersze odnosi autor do biegłości literackiej sławnego w epigramacie poety. Niestety, z pięciolinijkowego zaledwie utworu nie da się wyczytać o relacjach jego autora z adresatem nic więcej prócz aprobaty dla dwornych obyczajów Dantyszka oraz jego umiejętności poetyckich.

W każdym razie pewne jest, że Dantyszek żywił wówczas szczery afekt wobec starszego kolegi, czego dowodzi ich późniejsza korespondencja.

W publikowanym dotychczas wyłącznie w internetowej edycji *Corpus of Ioannes Dantiscus' Texts and Correspondence* liście, w którym Dantyszek,

¹⁰ ASPK 4/1, Nr 184, ss. 219–229; J. Sikorski, *Kalendarium*, s. 432.

¹¹ J. Drewnowski, *Mikołaj Kopernik w świetle swojej korespondencji*, ss. 133–134; Νικόλαος ο Κοφερνικός προς τον Ιωάννην τον Λινοδεσμωνα: „Hic est dictus ubique Curialis, / Est et nomine reque curialis. / Musarum studiosus est lyraeque, / Verbis carmina iungit exsolutis / Nexu non pereunte, Linodesmon”.

¹² *Epithalamium in Nuptiis inclity Sigismundi regis Poloniae inuictissimi ac Illustrissimae principis Barbarae filiae praeclari quondam Stephani comitis Czepusiensis et regni Ungariae Palatini. Per Iohannem Linodesmona Dantiscum aeditum*, Kraków, Ioannes Haller, 1512-02-12.

¹³ Np. Leopold Friedrich Prowe uznał, że przypisanie go Kopernikowi jest nadinterpretacją Marcina Radywińskiego, zob. L. F. Prowe, *Nicolaus Copernicus. Das Leben*, vol. 1, cz. 2, Berlin 1883, s. 377.

¹⁴ Zob. J. Sikorski, *Kalendarium...*, s. 438.

wówczas biskup chełmiński, zaprasza Kopernika na ślub swojej ubogiej krewnej, czytamy:

Cum a multis annis Dominationem Vestram non viderim et pro illa quondam inter nos familiaritate et consuetudine eandem Dominationem Vestram videnti non parvo tenear desiderio (Ponieważ od wielu lat nie widziałem Waszej Wielmożności i odczuwam niemałe pragnienie ujrzenia jej ze względu na ową bliskość i zażyłość, które niegdyś były między nami)¹⁵

W dotychczasowej literaturze znana była jedynie odpowiedź Kopernika, który, wymawiając się od uczestnictwa w uroczystości, potwierdził informację o dawnej przyjaźni słowami:

me admonet illius familiaritatis et gratiae, quam adhuc in iuventute cum Reverendissima Dominatione Vestra contraxi, quam adhuc tamquam florentem apud se durare intelligo. – – Quapropter boni consulere dignetur ipsam absentiam meam et servare antiquam illam de me opinionem quamvis absentis, cum plus esse consuevit animorum coniunctio, quam etiam corporum. ([Wasza Przewielebność] przypomina mi o owej bliskości i życzliwości, którymi złączyłem się z nią jeszcze w młodych latach, i które, jak rozumiem, ciągle jeszcze pozostają w Waszej Przewielebności żywotne. – – Zechce [Wasza Przewielebność] nie brać mi za złe tej nieobecności i zachować o mnie, choć nieobecnym, ową dawną opinię, gdyż łączność duchowa zwykle znaczy więcej, niż bliskość fizyczna)¹⁶.

Wróćmy jednak jeszcze do roku 1512. Podczas powrotu z Krakowa, z uroczystości weselnych Zygmunta I i Barbary, 29 marca, umiera wuj Kopernika, biskup warmiński Łukasz Watzenrode. Śmierć biskupa była zawsze wydarzeniem szeroko omawianym w kręgach dworskich, zwalniało się bowiem miejsce w senacie. Wiadomość o niej dotarła do Krakowa nie później niż 2 kwietnia¹⁷.

Być może zatem już wiosną 1512 r. powstało zaginione epitafium pióra Dantyszka dla Watzenrodego. Wątek epitafium dla biskupa Łukasza pojawia się w zachowanej korespondencji Dantyszka z Kopernikiem. Na podstawie bardzo wątpliwych przesłanek uważa się, że utwór ten został napisany w roku 1539. Naturalną kolejną rzeczą byłoby jednak, aby wiersz tego rodzaju powstał wkrótce po otrzymania-

¹⁵ *Corpus of Ioannes Dantiscus' Texts & Correspondence*, ed. by Anna Skolimowska (director of the project) and Magdalena Turska, with collaboration of Katarzyna Jasińska-Zdun, dantiscus.al.uw.edu.pl (first published 1 VII 2010) (dalej: CIDTC), IDL 1476.

¹⁶ CIDTC, IDL 1479.

¹⁷ Zob. *Acta Tomiciana*, vol. 2, wyd. T. Działyński, Poznań 1852, nr 47, s. 62.

niu przez Dantyszka wiadomości o śmierci Watzenrodego, zatem prawdopodobnie wiosną 1512 r. Jest to tym bardziej prawdopodobne w świetle informacji, że młody pisarz królewski utrzymywał z wujem Mikołaja Kopernika regularne kontakty, nieograniczające się wyłącznie do spraw zleczanych przez króla. Dowodem na nie jest korespondencja. Niestety, zachował się z niej zaledwie jeden list Watzenrode, datowany w Lidzbarku Warmińskim 1 grudnia 1511 r. (patrz aneks nr 2). List ten stanowi odpowiedź na wcześniejszy list Dantyszka, w którym prawdopodobnie poruszył on sprawę swoich starań o kanonikat i przedstawił biskupowi ofertę krakowskiego rynku księgarskiego. Z listu wynika także, że Watzenrode wcześniej już pisał do Dantyszka w sprawie niejakiego Michała Frolicha.

Przed dokonaniem analizy treści listu warto poświęcić uwagę jego formie. Otóż nadawca zwraca się do adresata per „ty”, co wskazuje bez wątpienia na bardzo dawną znajomość, datującą się może nawet na lata szkolne Johanna Flachsbindera w Grudziądzu, zatem prawdopodobnie wcześniejszą niż znajomość Kopernika z Dantyszkiem. Druga możliwość zakładałaby humanistyczne partnerstwo młodego dworzanina i liczącego sobie 64 lata przewodniczącego Sejmu i Rady Pruskiej. Wydaje się to jednak mało prawdopodobne, zarówno przez wzgląd na obyczaje ówczesnej epistolografii, które (poza przypadkami wyjątkowo bliskiej zażyłości) nakazywały korespondentom rezygnować z „tykania się” w momencie nominacji biskupiej jednego z korespondentów, jak i z uwagi na znaną powszechnie oschłość i trudny charakter biskupa Łukasza.

List podzielić można na cztery różnej długości akapity. Pierwszy z nich jest, jak się zdaje, najwcześniejszym znanym śladem zabiegów Dantyszka o uzyskanie kanonikatu warmińskiego. Biskup obiecuje swoje poparcie dla sprawy Dantyszka w Stolicy Apostolskiej, o ile doktor Adam (być może chodzi o lekarza królewskiego Adama z Bochnia, którego kandydaturę do kanonikatu w 1505 r. wysunął król Aleksander¹⁸) sceduje na Dantyszka swoje uprawnienia („ius – –, quod ad ecclesiam nostram habet”) i o ile okaże się, że mają one większą moc niż uprawnienia innych osób.

W drugim akapicie Watzenrode szeroko omawia problemy, które stwarza obywatel Elbląga Michał Frolich, prawujący się z poddanymi biskupa – burmistrzem i radcami Tolkmicka. Frolich nie respektuje wyroków sądu biskupiego i wdaje się w handel z rozbójnikami. Sprawa ta oparła się już wcześniej o prymasa Łaskiego, który, przebywając na Warmii, zlecił jej rozpatrzenie starostom malborskim, mimo chęci dalszego rozpatrywania jej przez biskupa. Sąd starościński wydał wyrok na korzyść Frolicha i nakazał władzom Tolkmicka zapłacenie wysokich kosztów procesu. Tolkmicczanie uznali wyrok za krzywdzący i odwołali się do kró-

¹⁸ H. Barycz, hasło *Adam z Bochnia*, w: *PSB*, vol. 1, ss. 20–21; T. Borawska, *Tiedemann Giese (1480–1550) w życiu wewnętrznym Warmii i Prus Królewskich*, Olsztyn 1984, s. 51.

la. Biskup warmiński uważa apelację za zasadną i prosi Dantyszka o obronę swoich poddanych i o wsparcie ich apelacji podczas rozprawy przed trybunałem królewskim. Rozprawa ma odbyć się około 1 stycznia 1512 r. Watzenrode życzy sobie także, aby w jego imieniu Dantyszek dodatkowo oskarżył Frolicha przed królem o podpalenie przedmieść Fromborka, zdradę (*diffidatio*) oraz złośliwe obelgi w stosunku do osoby biskupa oraz reprezentującego go kantora warmińskiego Jerzego Delaau.

Trzecią poruszoną w liście kwestią jest prywatna prośba biskupa o zakupienie i przesłanie mu dwóch książek – historii świata autorstwa Marcantonio Sabellico („*Historia Anthonii Sabellici ab initio mundi inchoatah*”)¹⁹ oraz pozycji, określonej jako *iudicia anni sequentis*, którą prawdopodobnie można identyfikować z opublikowanymi w początkach grudnia 1511 r. w krakowskiej oficynie Jana Hallera *Efemerydami na rok 1512*²⁰.

Na końcu listu nadawca wyraża zdziwienie, że Dantyszek nie wspomina o zaślubinach królewskich, o których wiele się ostatnio mówi.

Zarówno treść, jak i bezpośredni ton listu świadczy o sympatii i zaufaniu biskupa warmińskiego do młodego gdańszczanina. Jest to zapewne jeden z ostatnich listów z ich korespondencji.

Znane fakty dotyczące epitafium dla biskupa Łukasza to (zaginiona) prośba Dantyszka o zwrot przesłanego niegdyś Kopernikowi wiersza, na którą Kopernik w liście z 28 września „579 Olimpiady” odpowiada, iż nie może odnaleźć autografu, przesyła zatem kopię. Powstanie epitafium łączono zazwyczaj z prośbą Dantyszka o informację o datach życia Watzenrodego, na którą Kopernik odpowiada w liście z 11 stycznia 1539 r. Uważano, że dane, o które prosił Dantyszek, potrzebne mu były właśnie do skomponowania epitafium. Jest to nadinterpretacja, tym bardziej że w większości spośród kilkunastu znanych epitafiów pióra Dantyszka tego rodzaju informacje nie pojawiają się. Wiek zmarłego wspomniany jest jedynie w jednym z trzech epitafiów dla Mercurina Gattinary oraz w dwóch nagrobkach, które Dantyszek skomponował dla samego siebie. Niemniej datowanie na rok 1539 byłoby możliwe, gdyby wspomniany wyżej, datowany za pomocą zapisu greckiego na pierwszy rok 579 Olimpiady list Kopernika, do którego dołącza on kopię epitafium, był późniejszy niż prośba Dantyszka o dane dotyczące Watzenrodego. Tak jednak nie jest, ponieważ grecki zapis daty należy rozwiązać jako rok 1537, a nie, jak dotychczas uważano (przyjmując, że Kopernik pomylił się w dacie) na rok 1541²¹. Spośród do-

¹⁹ M. A. Sabellicus, *Rapsodiae historiarum enneadum ab orbe condita ad annum salutis 1504*, Venezia 1498–1504.

²⁰ Stanislaus Cracoviensis (Aurifaber), *Ephemerides anni Christi M.D.XII. Per magistrum Stanislaum Cracoviensem ad meridianum eiusdem urbis diligenter supputatae*, Kraków, 13 XII 1511.

²¹ CIDTC, IDL 5775; zob. m.in. J. Sikorski, *Kalendarium...*, ss. 512–513.

tychczasowych wydawców list ten datował prawidłowo na rok 1537 jedynie Aleksander Przeździecki²². Pozostali uznali tę datę za niemożliwą do przyjęcia ze względu na formułę adresową listu, w której Dantyszek został określony wyłącznie jako biskup warmiński, podczas gdy 28 września 1537 był jeszcze biskupem chełmińskim oraz (zaledwie od 9 dni) biskupem elektem warmińskim, i aż do pierwszych dni grudnia rezydował w Lubawie. Rzeczywiście przeważająca większość listów do Dantyszka z jesieni roku 1537 adresowana jest formułą *episcopo Culmensi ac postulato/electo Varmiensi*, istnieją jednakże dwa listy z października tegoż roku (od królowej Bony²³ oraz Jana Benedyktowicza Solfy²⁴) i jeden list z listopada (od dominikanina Jana Dionizego Scheburgka²⁵) zaadresowane *episcopo Varmiensi*, bez żadnych dodatkowych określeń. Nie ma zatem najmniejszego powodu uważać, iż wybitny astronom i matematyk popełnił omyłkę w rachunkach. Wydaje się natomiast prawdopodobne, że biskup elekt, porządkując swoje papiery przed przeprowadzką do Lidzbarka, odkrył brak epigramatu poświęconego Watzenrodemu i poprosił Kopernika o jego przesłanie. Być może uczynił to przy okazji odpowiedzi na (niezachowany) list gratulacyjny Kopernika z okazji wyboru na biskupa²⁶.

Po 1512 r. nie ma śladu kontaktów Kopernika z Dantyszkiem aż do powrotu tego ostatniego z podróży dyplomatycznych w roku 1532 i objęcia biskupstwa chełmińskiego. Wiadomo tylko tyle, że w jakimś momencie swojego pobytu za granicą Dantyszek rozmawiał o ruchach ziemi i nieba, wspominając przy tym o Koperniku, z jednym ze swych niderlandzkich przyjaciół – lekarzem i matematykiem Gemmą Frisiusem²⁷. Listy Gemmy do Dantyszka na temat słynnego astronoma od dawna funkcjonują w literaturze kopernikańskiej.

Żadnego potwierdzenia w źródłach nie znajduje natomiast hipoteza wysunięta przez Birkenmajera i potraktowana później przez niektórych badaczy jako pewnik, jakoby Dantyszek, wracając z zagranicznych wojaży w roku 1532, miał pośredniczyć w przekazywaniu danych dotyczących obserwacji Merkurego, poczynionych przez astronomów w Norymberdze.

²² A. Przeździecki, *Dwa niedawno odkryte i nieznane dotychczas listy własnoręczne dwóch znakomitych ludzi*, w: *Biblioteka Warszawska* 3 (1869), ss. 139–141.

²³ CIDTC, IDL 1746, Bona Sforza do Jana Dantyszka, Kraków, 13 X 1537.

²⁴ CIDTC, IDL 1710, Jan Benedyktowicz Solfa do Jana Dantyszka, Kraków, 10 X 1537.

²⁵ CIDTC, IDL 1801, Jan Dionizy Scheburgk do Jana Dantyszka, Toruń, 25 XI 1537.

²⁶ Zachowały się takie listy od czterech innych kanoników warmińskich: Tiedemanna Giese (CIDTC, IDL 4730, IDL 4731), Feliksa Reicha (CIDTC, IDL 1727), Leonarda Niederhoffa (CIDTC, IDL 1717) oraz Jana Benedykta Solfy (CIDTC, IDL 1746).

²⁷ CIDTC, IDL 2467, Gemma Frisius do Jana Dantyszka, Lowanium, 1541-07-20: „Scis arbritor, dignissime Praesul, de quo loquar, nam et mihi praesenti olim de hoc auctore celebri fecisti mentionem, cum de terae caelique motu inter nos conferremus”.

Z ostatniego dziesięciolecia życia Kopernika, kiedy to Dantyszek sprawował kolejno funkcje biskupa chełmińskiego (1532–1537) i warmińskiego (1537–1548), zachowało się znacznie więcej źródeł, wśród których najliczniej reprezentowana jest korespondencja biskupa. Wielokrotnie publikowano dziesięć zachowanych listów Kopernika do Dantyszka oraz kilkadziesiąt innych listów, w których znajdują się wzmianki o Koperniku. Oto krótkie streszczenie ich tematyki.

Listy Kopernika dotyczą:

- odmownych odpowiedzi na dwa zaproszenia biskupa – w roku 1533 na mszę prymicyjną i w roku 1536 na wesele krewnej;
- przekazania *novitates* z dworu króla rzymskiego Ferdynanda, przesłanych Kopernikowi z Wrocławia latem 1537;
- przesłania epigramatu nagrobnego Łukasza Watzenrode autorstwa Dantyszka (1537);
- obsadzenia kanonikatów warmińskich zwolnionych w 1538 r. przez Dantyszka i Giesego;
- przyjęcia napomnienia biskupa i zgody na oddalenie gospodyni (Anny Schilling) jako osoby wywołującej zgorzelenie (1538, 1539);
- przesłania informacji dotyczących dat urodzenia i śmierci Łukasza Watzenrode (1539);
- obsadzenia kanonikatu po zmarłym Feliksie Reichu przez Rafała Kono-packiego;
- podziękowania za przesłany epigramat, skierowany do czytelników dzieła Kopernika (1541).

Najważniejsze wątki dotyczące Kopernika w pozostałych listach to:

- troskliwa opieka lekarska Kopernika nad Dantyszkiem (1538);
- skandal związany z gospodyniami czy też kochankami – w źródłach najczęściej określanymi jako kucharki (*cocae, focariae*) lub kobiety (*mulierculae*), ale czasem też dosadniej jako nierządnic (*scortum*) – trzech kanoników warmińskich: Aleksandra Scultetiego, Leonarda Niederhoffa i Mikołaja Kopernika;
- związki Kopernika ze Scultetim, oskarżonym przez Dantyszka o herezję;
- kwestie personalne w kapitule warmińskiej;
- oczekiwanie uczonych zagranicznych (Gemma Frisius, Cornelis De Schepper) na publikację dzieła Kopernika.

Najnowsze badania nad korespondencją Dantyszka, prowadzone na Uniwersytecie Warszawskim²⁸, pozwoliły dołączyć do tych źródeł dwie nowe po-

²⁸ Program badawczy „Rejestracja i Publikacja Korespondencji Jana Dantyszka” realizowany jest w Pracowni Edytorstwa Źródeł Wydziału „Artes Liberales” UW, zob. [www http://fontes.al.uw.edu.pl/](http://fontes.al.uw.edu.pl/) (dostęp: 22 IV 2013), <http://dantiscus.al.uw.edu.pl/> (dostęp: 22 IV 2013).

zycje: cytowany powyżej list Dantyszka do Kopernika, dany w Lubawie 4 czerwca 1536 r., będący zaproszeniem na wesele krewnej biskupa (patrz aneks nr 1), oraz list Dantyszka do królowej Bony z 4 stycznia 1544 r., zawierający wzmiankę o nieżyjącym już kanoniku Mikołaju i staraniach Jana Wolskiego o jego kanonikat (patrz aneks nr 3)²⁹. Jest jeszcze szansa na odnalezienie jakichś nowych drobiazgów, ponieważ prace nad liczącym ponad 6000 listów zbiorem nie zostały jeszcze zakończone.

Wspomniany list Dantyszka do Kopernika zachował się w postaci brulionu – autografu, zapisanego na lewym marginesie strony 111 poszytu nr 244, przechowywanego w krakowskiej Bibliotece Czartoryskich³⁰. Na tej samej karcie 111/112 znajdują się także kopie kancelaryjne zaproszeń na wesele dla czterech innych kanoników warmińskich: Johanna Tymmermanna (s. 111, góra strony), Pawła Płotowskiego (s. 111, dół strony), Feliksa Reicha (s. 112, góra strony) oraz Tiedemanna Giese (s. 112, dół strony)³¹. Zarówno brulion, jak i kopie kancelaryjne, nie są opatrzone adnotacją o adresacie (jedynie do Reicha nadawca zwraca się z imienia), co spowodowało, że zaproszenie dla Tymmermanna, zapisane jako pierwsze w kolejności, zostało omyłkowo opublikowane jako list do Kopernika w osiemnastym tomie *Acta Tomiciana*³². Jest oczywiście zastanawiające, dlaczego tylko zaproszenie dla kanonika Mikołaja zostało zarchiwizowane przez Dantyszka własnoręcznie, podczas gdy pozostałe przepisał z oryginałów jego kanclerz Baltazar z Lublina. W każdym razie wiemy, że list do Kopernika został zredagowany jako ostatni, już po skopiowaniu pozostałych zaproszeń.

Pozostałych pięciu listów Dantyszka, które można rekonstruować na podstawie zachowanych listów Kopernika, niestety nie odnaleziono³³.

Ponieważ relacje Kopernika z Dantyszkiem z okresu ostatniego dziesięciolecia życia wielkiego astronoma były wielokrotnie opisywane, ograniczę się do omówienia niektórych problematycznych kwestii.

Dantyszek wracając do Prus jako biskup chełmiński nie spotkał się z życzliwym przyjęciem ze strony kanoników warmińskich, ponieważ widzieli oni w nim przede wszystkim rywala do funkcji biskupa warmińskiego oraz człowieka z zewnątrz, co do którego nie było pewności, czy będzie trzymał stronę

²⁹ CIDTC, IDL 6228.

³⁰ Zob. aneks nr 1.

³¹ CIDTC, IDL 1473, IDL 1474, IDL 1472, IDL 1475.

³² *Acta Tomiciana*, t. 18, wyd. W. Urban, A. Wyczański, R. Marciniak, Kórnik 1999, nr 199, s. 299.

³³ Ich spis podano w aneksie nr 4, zawierającym zestawienie korespondencji Kopernika z Dantyszkiem. Omyłki w interpretacji istniejących listów Kopernika doprowadziły badaczy do fałszywych wniosków, jakoby Dantyszek pisał do Kopernika także: 1) przed 9 VIII 1537 r.; 2) przed 24 I 1538 r.; 3) na przełomie IX–X 1538 r. oraz że Kopernik pisał do Dantyszka w X 1538 r. (zob. J. Sikorski, *Kalendarium...*, nr 412, s. 491; nr 443, s. 495; nr 453, s. 497; nr 454, s. 497; nr 390, s. 99; nr 415, s. 104; nr 423, s. 106.

Prus, czy Korony. Mikołaj Kopernik przyjaźnił się szczególnie blisko z dwoma członkami kapituły – Tiedemannem Giese i Aleksandrem Scultetim. Giese starał się wówczas o koadiutorię warmińską, dającą widoki na następstwo po schorowanym Maurycem Ferberze. Sculteti był już od wielu lat wrogiem i rywalem Dantyszka, który dwukrotnie blokował mu dostęp do kanonikatu warmińskiego³⁴. O ile Dantyszek po mniej więcej roku zabiegów, przy pomyślnym splocie okoliczności, doszedł do porozumienia z Giesem i współpracował z nim później zgodnie aż do końca swojego życia, o tyle ze Scultetim sprawa przedstawiała się zupełnie inaczej. Większość najnowszych opracowań słusznie podkreśla konflikt Dantyszka ze Scultetim jako główną przyczynę podjęcia przez niego akcji przeciwko gospodyniom kanoników Scultetiego, Kopernika i Niederhoffa. Taką interpretację potwierdza również fakt rezygnacji z zamierzonego procesu kanonicznego przeciwko samym kanonikom, podczas gdy ekskomunikowano ich gospodynie. Badacze uważają, że przyczyną zaniechania procesu była śmierć mocno zaangażowanego w tę sprawę kanonika Reicha. Wydaje się jednak bardziej prawdopodobne, iż Dantyszek wycofał się ze sprawy, zorientowawszy się, że główny cel akcji – Sculteti – jako urzędnik kurii rzymskiej nie podlegał jego jurysdykcji biskupiej.

W starszej literaturze sprawa ta funkcjonowała jednak głównie w wymiarze szykanów nadgorliwego biskupa w stosunku do Mikołaja Kopernika. Podkreślano przy tym karierowiczostwo i rozwiązały tryb życia Dantyszka przed przyjęciem święceń, a także jego związki z luteranami, przedstawiając go jako hipokrytę pozbawionego głębszej duchowości. Jeremi Wasiutyński snuł nawet przypuszczenia, iż Dantyszkiem kierowała zazdrość, wywołana nieświadomym, powstałym w latach młodości „uwikłaniem w zewnętrzne przywiązanie o charakterze homofilijnym wobec Kopernika”³⁵. W książkach popularnonaukowych i beletrystyce Dantyszek często wyrasta na czarny charakter i bezdusznego potwora, gnębiącego z czystej złośliwości genialnego i anielsko dobrego Kopernika oraz jego mądrego przyjaciela Scultetiego³⁶.

Nie da się zaprzeczyć, że biskup Jan rzeczywiście w młodości oddawał się chętnie rozrywkom dworskim, zaś jako człowiek świecki i będący stale w podróży dyplomata nie żył w celibacie. Nie był jednak pod tym względem wyjątkiem w środowisku, w którym przebywał i na pewno nie można go zaliczyć do kategorii osób pozbawionych duchowości. Wiara i wierność były dla niego ży-

³⁴ Zob. CIDTC, IDL 860.

³⁵ J. Wasiutyński, *Kopernik twórca nowego nieba*, Toruń 2007 (2), s. 382.

³⁶ Zob. przyp. 7.

wymi pojęciami, o których dyskutował i pisywał³⁷. Jego kariera była w pełni zasłużona – był człowiekiem zdolnym, a przy tym niezwykle pracowitym, cechowała go także bezwzględna lojalność wobec władców, którym służył, oraz wierność Kościołowi Rzymskiemu, którego biskupem później został. Jego licznych kontaktów z luteranami nie należy traktować jako odstępstwa od Kościoła – w epoce przedsoborowej jest na to zbyt wcześnie. To jeszcze czasy dyskusji, nadziei na reformę wewnętrzną i osiągnięcie porozumienia, jakże potrzebnego w obliczu wspólnego wroga – coraz groźniejszej Turcji. Jest też ogromna różnica w postrzeganiu przez niego luteranów a zwolenników Ulrycha Zwingliego, zwanych też przez niego anabaptystami lub sakramentariuszami (o tę herezję oskarżony został Sculteti oraz inny znany poddany Dantyszka – Wilhelm Gnapheus). Inną sprawą jest też otwartość na dyskusję z przeciwnikiem, pielęgnowanie dawnych znajomości i erazmiańskie niezamykanie dróg do zgody, a inną – zarządzanie powierzoną sobie owczarnią, do której nie dopuszcza się przecież wilków. Dantyszek zawsze świadomie deklarował swoją przynależność do Kościoła Rzymskiego, a przy tym otwarcie wyrażał niepokój o poziom moralny duchownych, bowiem – jak napisał w swoim (niedawno odkrytym) wierszu: *O herezji*³⁸, używając może niezbyt kunsztownego porównania – „ta trucizna wypływa z głowy” (*ex capite hic fluxum noxius humor habet*). Leczenie choroby należało zatem, jego zdaniem, zacząć od uzdrowienia zwierzchników. Kiedy analizuje się jego działalność, zarówno dyplomatyczną, jak i później, jako biskupa, uderzająca jest biegłość Dantyszka w prawie, podporządkowanie spraw właściwym przepisom oraz najogólniej pojęta praworządność. Wprawdzie doktorat obojga praw otrzymał w trybie wyjątkowym z rozkazu cesarza Maksymiliana (1516), nie był to jednak doktorat typu *honoris causa*, lecz tytuł w pełni zasłużony.

Sprawa Aleksandra Scultetiego, choć niewątpliwie zabarwiona była osobistymi animozjami, stanowiła część szerszego planu, umocowanego w głęboko zakorzenionych przekonaniach biskupa Jana, przekonaniach, którym pozostawał wierny przez całe życie. Kopernik był uwikłany w tę sprawę, ponieważ nie było możliwe skarcenie jednego z kanoników, a pozostawienie w spokoju pozostałych³⁹. To Sculteti

³⁷ Zob. np. A. Skolimowska, *Dantiscus and the Reformers – preliminary remarks*, w: *Respublica Litteraria in Action. Religion and politics*, vol. 2, Warsaw–Cracow, 2012, ss. 181–203, seria: *Corpus Epistularum Ioannis Dantisci 5: Respublica Litteraria in Action*.

³⁸ CIDTC, IDP 169.

³⁹ CIDTC, IDL 2119, 1539-03-19, Jan Dantyszek do Tiedemanna Giese, Lidzbark Warmiński: „Ad ea, ut eius fert natura et ingenium, respondit se velle parere postquam alii idipsum facerent. Contuli itaque cum aliis, quorum iam unus cum vita suam dimisit, alter obsequetur, nisi obstet Alexander, qui pertinenter se opponens eorum rem traxit, quasi in spiritualibus nulla mihi esset iurisdicio. Quod ab illo, qui servum se eius, hocque praestito iuramento, asserbat, audiens, officium iurisdictionis meae sum prosecutus prosecuturusque, quantumvis ratione processus in scirpo nodum quaerat. Sique in arenam mecum ob id, quod publicum scandalum et dedecus apud ecclesiam ferre nolim, descenderit, omnibus eius insania, et quid iusta mea iurisdicio possit, liquebit”.

miał liczne potomstwo ze swoją gospodynią, którą ostatecznie poślubił, i tylko jego oskarżono o herezję. O Koperniku wiemy jedynie, że w latach 1537–1538 (a może także wcześniej) jego gospodynią była Anna Schilling i że z tej sytuacji wynikły nieprzystojne plotki. O samej Annie wiadomo, iż była zamężna, miała dziecko, miała jakieś związki z Gdańskiem i posiadała dom we Fromborku. Przypuszcza się, że mogła być córką toruńskiego medaliera Mathiasa Schillinga albo wdową po gdańskim kupcu Arendzie von den Schellings, lub jego bratanicą⁴⁰, jednakże wobec skąpych informacji źródłowych trudno to rozstrzygnąć, ponieważ ówczesne źródła poświadczają posługiwanie się przez mężatki zarówno nazwiskiem panińskim, jak i mężowskim. Czy plotki o romansie Anny i Mikołaja miały uzasadnienie – także i na to nie ma źródeł. O gospodyni Niederhoffa wiadomo jeszcze mniej. Warto natomiast przypomnieć, że w roku 1531 podobnego, jak Dantyszek, napomnienia w sprawie gospodyni udzielił kanonikowi Mikołajowi biskup Maurycy Ferber i że zostało ono przyjęte z pokorą i posłuszeństwem⁴¹.

Listy kanonika Mikołaja do biskupa Jana są bardzo uprzejme, napomnienia przyjmowane są z szacunkiem i uległością, jednakże wszyscy badacze zgodnie zauważają w nich wyraźny dystans w stosunku do adresata. Uważa się, że początkowo wynikał on przede wszystkim z wierności przyjaciołom (Giese, Sculteti), później zaś także z poczucia krzywdy z powodu nakazu odprawienia Anny Schilling. Zważywszy na życzliwe traktowanie młodego Dantyszka przez biskupa Watzenrodego oraz świadectwo nieporozumień tego ostatniego z siostrzeńcami Andrzejem i Mikołajem (w oświadczeniu z 16 sierpnia 1502 r. groził kapitule warmińskiej usunięciem ich z diecezji, jeżeli nie podporządkują się jego życzeniom⁴²), można by się zastanawiać, czy przypadkiem nie pojawia się tu także aspekt rywalizacji Kopernika o łaskę wuja Łukasza z obdarzonym niezwykłą łatwością zjednywania sobie ludzkich serc Dantyszkiem. Jeżeli skłonny do samotnictwa i zamknięty w sobie Kopernik odczuwał zazdrość w stosunku do młodszego kolegi, to z pewnością nie dał mu tego nigdy do zrozumienia, toteż Dantyszek mógł pozostawać nieświadomy drażliwości sytuacji. Późniejszy chłód Kopernika przypisał wpływowi Scultetiego, a początkowo także Giesego, i, nie tracąc nadziei na zmianę, okazywał kanonikowi Mikołajowi niezmienną życzliwość, z wyjątkiem priorytetowej sprawy konfliktu z Aleksandrem. Być może zresztą biskup spodziewał się, że kiedy udowodni Scultetiemu odstępstwo od wiary, Kopernik a także Giese odsuną się od heretyka.

⁴⁰ J. Sikorski, *Prywatne...*, ss. 222–224.

⁴¹ M. Biskup, *Regesta Copernicana, (calendar of Copernicus' papers)*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1973, nr 315, s. 145.

⁴² Zob. J. Drewnowski, *Mikołaj Kopernik w świetle swojej korespondencji*, s. 121.

Czy Kopernik rzeczywiście pozostawał do końca życia w otwartym konflikcie z Dantyszkiem? Czy celowo zamieścił przesłany mu przez Dantyszka epigramat⁴³, przeznaczony do *De revolutionibus*, w edycji zaledwie fragmentu dzieła, tj. książeczce *De lateribus et angulis triangulorum*, w dodatku nie podając nazwiska autora, czy też sprawa ta rozegrała się poza jego świadomością? Czy może nie zamieszczono wiersza Dantyszka nigdzie, a w dziełku o trójkątach znajduje się wiersz jakiegoś innego autora, przypisywany przez nas błędnie Dantyszkowi? To wprawdzie mało prawdopodobne wobec treści wiersza, korespondującej doskonale z tematyką większego dzieła, a także jego formy, nie odbiegającej od znanych utworów Dantyszka. A może, skoro Kopernik wysoko ocenił i obiecał zamieścić w druku epigramat otrzymany od biskupa, zdecydował się opublikować go dwukrotnie – zarówno w *De lateribus*, jak i w *De revolutionibus*? Czy w takim razie wiersz został wycofany z druku decyzją Osjandra, próbującego odebrać Księdze znaczenie i powagę? Źródła na ten temat milczą, więc i nam nic innego nie pozostaje.

ANEKS nr 1

[Jan Dantyszek do Mikołaja Kopernika], Lubawa, [4 czerwca 1536]

Podstawa źródłowa: brulion autograf Dantyszka: BCz, 244, s. 111, lewy margines

Publikacja internetowa: CIDTC, IDL 1476

Reverendissime et Venerabilis Domine, amice et frater carissime.

Salutem omnisque felicitatis accessum.

Cum a multis annis Dominationem Vestram non viderim et pro illa quondam inter nos familiaritate et consuetudine eandem Dominationem Vestram videndi non parvo tenear desiderio, rogo plurimum, ut cum aliis nostris confratribus⁴⁴, quos unacum Dominatione Vestra huc ad nuptias cuiusdam pauperis meae consanguineae invitavi⁴⁵, non gravate pro Dominica Sanctae Trinitatis⁴⁶

⁴³ CIDTC, IDP 57.

⁴⁴ Kanonicy warmińscy: prepozyt Paweł Płotowski (zm. 1547), kanclerz kapituły Felix Reich (zm. 1539), wikariusz generalny Tiedemann Giese (zm. 1550) i kantor Johann Tymmermann (Zimmermann, zm. 1564).

⁴⁵ Zob. przyp. 31.

⁴⁶ Niedziela św. Trójcy wypadła w roku 1536 11 VI.

futura ad me concedere velit, boni consultura, ut ex more dicere solemus, ea, quae exiguitas domus meae gratissimo hospiti offeret.

Quod vicissim omni fraterno studio et amore Dominationi Vestrae rependere curabo sedulo eamque prosperrime et quam diutissime valere cupio.

Ex castro Lubaviensi⁴⁷.

ANEKS nr 2

Łukasz Watzenrode do Jana Dantyszka, Lidzbark Warmiński, 1 grudnia 1511

Podstawa źródłowa: 1. czystopis: BCz, 1595, ss. 1–2; 2. kopia XX w ręką Antoniego Mariana Kurpiela: B. PAU-PAN, 8240 (TK 2), k. 20–22

Publikacja internetowa: CIDTC, IDL 3461

Erudito ornatoque domino Iohanni Flaxbinder⁴⁸, regiae maiestatis⁴⁹ notario nobis dilecto.

Salutem.

Si ius domini doctoris Adam⁵⁰, quod ad ecclesiam nostram⁵¹ habet, consequi ab eo poteris aliorumque iuribus praeponderare compertum habeas, non modo placeret nobis, quod tu illud haberes ab eo, sed vellemus tibi eodem iure adepto omnem in executionem ipsius impartiri favorem et mandare procuratoribus nostris, ut illud Romae⁵² tempore opportuno defensarent. Idcirco ea in re non debebis dubitare de nobis.

Michael Frolich balistarius, civis Elbingensis, de quo alias scripsimus⁵³, existimans iniuriatum sibi a burgravio nostro et consulatu in Tolkemith⁵⁴ occasione ponderum, quibus ut alius mercator usus est, receptorum, actionem in eos attentare constituit. Cui administrari iustitiam ab advocatione nostro semel atque mandavimus, sed ille iudicium nostrum non exspectans commercium habere coepit cum praedonibus. Et tandem illorum consilio atque aliorum etiam bonorum virorum suggestionem diffidationem nobis et capitulo⁵⁵ nostro fecit, probrosas saepe litteras missivas publicando, quibus non contentus fecit incen-

⁴⁷ Lubawa – siedziba biskupów chełmińskich.

⁴⁸ Dantyszek w młodości posługiwał się nazwiskiem Flachs binder, używanym przez jego ojca i dziadka.

⁴⁹ Zygmunt I Jagiellon (1467–1548), król polski i wielki książę litewski.

⁵⁰ Adam z Bochynia (Adam z Łowicza, *Adamus Polonus*) (zm. 7 II 1514 r.), lekarz nadworny króla Aleksandra Jagiellończyka, od 1504 r. profesor medycyny na Akademii Krakowskiej, 1510–1511 rektor Akademii, zob. przyp. 18.

⁵¹ Diecezja warmińska.

⁵² Rzym.

⁵³ List zaginiony.

⁵⁴ Burmistrz i rada miasta Tolkemicka.

⁵⁵ Kapituła warmińska.

dium in suburbio Frawenberg⁵⁶ nobisque apud regiam maiestatem existenti-
bus capitulum nostrum durissimis suis comminationibus saepius repetitis coegit
pro redimenda vexa ducentas marcas sibi dare manente actione, quam in consu-
latum et burgravium se habere praetendebat. Cum autem reverendissimus do-
minus archiepiscopus Gneznensis⁵⁷ hic esset in Prussia⁵⁸, commisit dominis ca-
pitaneis Marienburgensibus⁵⁹ nostra voluntate accedente causam hanc audire
et iudicare, qui ferentes sententiam pronuntiarunt balistario in receptione ponde-
rum factam esse iniuriam, et alia constituta die condemnauerunt partem adver-
sam in expensis litis, quas taxaverunt ad ducentas marcas. A qua taxatione subditi
nostri gravatos se esse sentientes ad regiam maiestatem appellaverunt. Nos puta-
mus in prima et etiam in secunda sententia factam esse nostris subditis iniuriam.
Mira res, quantum habeant apud nos favoris, vilissimum hominum genus, praedone-
nes. In expensis tamen litis apertior est, mea quidem sententia, iniuria. Tenti enim
sunt, si bene memini, tres dumtaxat apud capitaneos termini, et eundem fuit illi
homini ad iudicium ex Elbinga⁶⁰ in Marienburgum⁶¹ et consumpsit verisimiliter
vix decem marcas, et taxatio expensarum facta est ad ducentas marcas. Nam quod
antea expendit, uti videre potes in registro suo, quod mittimus, sua mala volunta-
te et animo perverso cogente expendit. Et ideo ad restitutionem non putamus ob-
ligari partem adversam. Hoc negotium, te rogamus, apud regiam maiestatem de-
fenses pro subditis nostris rogando dominum nostrum regem, ne tantam illis la-
tronibus inquietandi nos permittat facultatem. Accusando praeterea illum nostro
nomine de incendio praedicto, de diffidatione et multis praeterea probris, nobis et
domino cantori⁶² tunc vices nostras gerenti, inique erogatis. Terminum vero com-
parendi apud regiam maiestatem partibus a capitaneis constitutum directe nesci-
mus. Erit tamen, si bene meminerimus, circiter Calendas Ianuarii.

Historiam Anthonii Sabellici⁶³ ab initio mundi inchoatam et usque ad illius aetatem
continuatam pro nobis emas emptamque nobis mittas, item et iudicia anni sequentis⁶⁴.

⁵⁶ Frombork – siedziba kapituły warmińskiej.

⁵⁷ Jan Łaski (1456–1531), 1503–1531 Kanclerz Królestwa Polskiego, 1510–1531 arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski.

⁵⁸ Prusy Królewskie.

⁵⁹ Województwo malborskie miało 3 starostwa: w Dzierzgoniu, w Sztumie i w Tolkmicku. W roku 1511 starostą Tolkmicka i Sztumu był późniejszy wojewoda malborski Jerzy Bażyński (Georg von Baysen) (1469–1546).

⁶⁰ Elbląg.

⁶¹ Malbork.

⁶² Jerzy Delau (†1515), 1500–1515 kanonik i kantor warmiński, zob. T. Borawska, hasło *Delau Jerzy*, w: *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, wyd. J. Guzowski, Olsztyn, 1996, s. 43.

⁶³ Marcus Antonius Sabellicus (Marcantonio Coccio 1436–1506), *Rapsodiae historiarum enneadum ab orbe condita ad annum salutis 1504*, Venezia 1498–1504.

⁶⁴ Prawdopodobnie *Ephemerides anni Christi M.D.XII. per magistrum Stanislaum Cracoviensem ad meridianum eiusdem urbis diligenter supputatae*, Kraków, oficyna Jana Hallera, 13 XII 1511, NB. Podobna publikacja tegoż mistrza Stanisława z Krakowa, zatytułowana *Almanach ad annum incarnationis domini 1511*, wydana w oficynie Floriana Unglera w Krakowie w początkach 1511 r. rozpoczyna się epigramatem do czytelnika autorstwa Dantyszka (CIDTC, IDP 14).

De matrimonio domini nostri regis multa hic dicuntur, de quibus tu ne verbum quidem scribis⁶⁵, quod equidem miramur.

Vale.

Ex arce Heylsberg, prima Decembris anno M-o CCCCCXI.

Lucas episcopus Warmiensis

ANEKS nr 3

Jan Dantyszek do królowej Bony, Lidzbark Warmiński, 4 stycznia 1544

Podstawa źródłowa: 1. kopia XVI w.: BJ, 6557, k. 396v-397r; 2. kopia XVIII w.: BCz, 61 (TN), nr 1, s. 1-3; kopia XVIII w.: BCz, 274, nr 252, s. 501-502; 4. regest z ekscerptem XX w.: B. PAU-PAN, 8244 (TK 6), a.1544, k. 1r-v

Publikacja internetowa: CIDTC, IDL 6228

Ioannes Dantiscus Episcopus Varmiensis Bonae Reginae Poloniae

Serenissima Reginalis Maiestas et Domina, domina clementissima.

Humillimam orationum et servitiorum meorum commendationem.

Redditae mihi sunt ante novissimas, quas a nuntio meo habui, his diebus binae Serenissimae Maiestatis Vestrae litterae. Quarum primae⁶⁶ pro domino Ioanne Volski scriptae, cui Serenissima Maiestas Vestra nominationem ad ecclesiam meam contulit, prae se ferebant non recte in ea causa Serenissimae Maiestati Vestrae relationem fuisse factam, quandoquidem dominus olim doctor Nicolaus Copernicz⁶⁷ ecclesiae meae⁶⁸ canonicus non paulo ante, ut Serenissimae Maiestati Vestrae expositum est, sed eo tempore obierat, quo nuper in profec-tione eram versus Cracoviam⁶⁹. Is, vivus adhuc, coadiutorem⁷⁰ a Sede Apostolica confirmatum sibi asciverat, qui post mortem eius accepta possessione sine cuiusvis contradictione illi legitime successit. Qua de re hoc, quod VIII Novembris Serenissima Maiestas Vestra mihi iniunxit, contra eum, qui in principio Maii ad ecclesiam meam per diplomata apostolica admissus est, praestare neque potui neque licuit. Satius esset, ut is adulescens Volski, qui domi iuventutem suam modis omnibus hoc nostro saeculo inter nobiles receptis non indiligenter exer-

⁶⁵ List zaginiony.

⁶⁶ CIDTC, IDL 2677.

⁶⁷ Mikołaj Kopernik.

⁶⁸ Diecezja warmińska.

⁶⁹ Kraków.

⁷⁰ Jan Loitz (Leusse, Lewsze), 1543–1562 kanonik warmiński, kuzyn Mikołaja Kopernika.

cet, bonis litteris alicubi in Italia⁷¹, cum in Germania⁷² ob Luteranismum vetitum est, non paucis annis daret operam. Nusquam enim alibi quam Elbingi⁷³ sub Gnapheo⁷⁴ praeceptore, quem ego coniugatum sacerdotem per mandata regia ex mea dioecesi exegi, in ludo fuit litterario. Quod porro ad conservandas in vigore nominationes Serenissimae Maiestati Vestrae concessas pertinet, modo legitime cum illis ad ecclesiam meam fiat introitus, nihil a me desiderari patiar.

Ceterum, quae in litteris XXI Novembris⁷⁵ et X novissimi Decembris⁷⁶ datis de capitanea Rogosnensi⁷⁷ Serenissima Maiestas Vestra attigit, in quibus me dignabitur, cum responsum habuerit, reddere certiolem, gratissimum erit non satis feliciter coniugatae, ut in eo Serenissimae Maiestatis Vestrae mentem et erga se clementiam agnoscat.

Exhilaravit me, quod libellus⁷⁸ a me missus non displicuerit, igni enim, quae in eo habentur, iam a me fuerant destinata.

De Iuliacensi⁷⁹ aliud, quam quod scripsi, hucusque cognoscere nequivi. De cuius statu⁸⁰, immo et ipsius caesaris⁸¹, adeo variant novitates, quae ad nos perveniunt, quod eas scribere pudeat, quandoquidem in tot sectarum confusione tam multa sibi contraria feruntur, ut non facile inventu sit, quid credi debeat; nempe tot passim confinguntur nova ex hominum affectionibus enata, quot fere sunt capita. Cum tamen certi quiddam accepero, quod temporis filia veritas⁸² pro-

⁷¹ Włochy.

⁷² Niemcy.

⁷³ Elbląg.

⁷⁴ Wilhelm Gnapheus (Willem van der Voldergraft, 1493–1568), humanista, dramatopisarz, imigrant z Niderlandów do Prus, a następnie do Niemiec; 1535–1541 założyciel i rektor gimnazjum w Elblągu, usunięty przez Dantyszka w wyniku oskarżenia o anabaptyzm, następnie profesor uniwersytetu w Królewcu, również stamtąd musiał wyjechać z powodu procesu o herezję, zob. T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku, (A–K)*, vol. 1, Olsztyn 1984, s. 69.

⁷⁵ CIDTC, IDL 2684.

⁷⁶ CIDTC, IDL 2692.

⁷⁷ Hanna Czerna (Hanna z Witowic, zm. po 1547), druga żona Łukasza Meldzyńskiego (von Allen) starosty Rogoźna.

⁷⁸ Za wspomnianą tu książeczkę (*libellus*) królowa Bona dziękowała Dantyszkowi w liście z 10 XII 1543 r. (CIDTC, IDL 2692). Książeczkę tę przekazał Bonie na prośbę Dantyszka Stanisław Hozjusz, który opisał to zdarzenie w liście do Dantyszka z 16 XII 1543 r. (CIDTC, IDL 2695), określając dziełko słowem *Epithalamion*. Na tej podstawie można przypuszczać, że była to nieznaną dziś pierwsza edycja wiersza Dantyszka *Epithalamium reginae Bonae* (CIDTC, IDP 30). Prawdopodobnie autor zdecydował się (po 25 latach) opublikować Epitalamium Bony i Zygmunta I po wzięciu udziału w ceremonii zaślubin ich syna Zygmunta II Augusta z Elżbietą Habsburżanką w II 1543 r.

⁷⁹ Wilhelm V Der Reiche (Wilhelm von Jülich-Cleves-Berg 1516–1592), od 1539 r. książę Jülich-Cleves-Berg, 1538–1543 książę Geldrii i Zutphen w Niderlandach.

⁸⁰ Jülich-Cleves-Berg – księstwo w Świętym Cesarstwie Rzymskim, dziś część Nadrenii-Westfalii w zachodnich Niemczech.

⁸¹ Karol V Habsburg (1500–1558), 1519–1556 cesarz rzymski.

⁸² *temporis filia veritas*, zob. Gel. 12.11.7.

feret, Serenissimam Maiestatem Vestram non celabo. Cui me suppliciter com-
mendo aetatemque diutissime florentem faustissimaque precor omnia.

Ex Helsberg, IIII Ianuarii MDXLIII.

ANEKS nr 4

Zestawienie korespondencji Mikołaja Kopernika z Janem Dantyskiem

Pełny tekst listów oraz kompletne dane o zachowanej podstawie źródłowej i wcześniejszych publikacjach znajdzie Czytelnik w publikacji internetowej *Korpus Tekstów i Korespondencji Jana Dantyszka* (CIDTC), dantiscus.al.uw.edu.pl (zob. przyp. 14 i 32).

1	CIDTC, IDL 6831	Jan Dantyszek do Mikołaja Kopernika, krótko przed 10 IV 1533, list zaginiony
2	CIDTC, IDL 929	Mikołaj Kopernik do Jana Dantyszka, Frombork, 11 IV 1533
3	CIDTC, IDL 1476	[Jan Dantyszek do Mikołaja Kopernika], Lubawa, [4 VI 1536]
4	CIDTC, IDL 1479	Mikołaj Kopernik do Jana Dantyszka, Frombork, 8 VI 1536
5	CIDTC, IDL 1684	Mikołaj Kopernik do Jana Dantyszka, Frombork, 1537-08-09
6	CIDTC, IDL 6835, IDP 173	Jan Dantyszek do Mikołaja Kopernika, 29 III 1512 – 28 IX 1537, list zaginiony, w załączeniu zaginione epitafium dla Łukasza Watzenrode
7	CIDTC, IDL 5775, IDP 173	Mikołaj Kopernik do Jana Dantyszka, Frombork, 28 IX [1537?]
8	CIDTC, IDL 1849	Mikołaj Kopernik do Jana Dantyszka, Frombork, 25 IV 1538
9	CIDTC, IDL 6832	Jan Dantyszek do Mikołaja Kopernika, krótko przed 2 XII 1538, list zaginiony
10	CIDTC, IDL 2004	Mikołaj Kopernik do Jana Dantyszka, Frombork, 2 XII 1538
11	CIDTC, IDL 6833	Jan Dantyszek do Mikołaja Kopernika, krótko przed 11 I 1539, list zaginiony
12	CIDTC, IDL 5773	Mikołaj Kopernik do Jana Dantyszka, Frombork, 11 I 1539
13	CIDTC, IDL 260	Mikołaj Kopernik do Jana Dantyszka, Frombork, 3 III 1539

14	CIDTC, IDL 2102	Mikołaj Kopernik do Jana Dantyszka, Frombork, 11 III 1539
15	CIDTC, IDL 6834, IDP 57(?)	Jan Dantyszek do Mikołaja Kopernika, krótko przed 27 VI 1541, list zaginiony, w załączeniu epigramat skierowany do czytelnika <i>De Revolutionibus</i>
16	CIDTC, IDL 5774	Mikołaj Kopernik do Jana Dantyszka, Frombork, 27 VI 1541

Anna Skolimowska, *Nikolaus Kopernikus und Johannes Dantiscus – neue Quellen, neue Interpretationen*

Zusammenfassung

In dem Artikel wird kurz von den Beziehungen zwischen Johannes Dantiscus (1485–1548), dem Humanisten und Poeten, Höfling und königlichen Sekretär, später Kulmer und ermländischer Bischof, und dem großen Astronomen, der gegen Ende seines Lebens als ermländischer Kanoniker sein Untergebener war, berichtet. Die Forschungen über das Erbe von Dantiscus erlauben es, den kopernikanischen Quellen geringfügige Änderungen hinzuzufügen und auf ihrer Grundlage neue Hypothesen bezüglich seiner Beziehungen zu Kopernikus aufzustellen. Die Autorin veröffentlicht in extenso einen unbekanntem Brief von Dantiscus an Kopernikus (Lubawa (Löbau), 4. Juni 1536), wobei sie gleichzeitig ein Versehen der Herausgeber der Acta Tomiciana korrigiert, die auf der Suche nach einem Brief, der das Pendant einer früher bekannten Antwort von Kopernikus darstellt, irrtümlich einen an den ermländischen Kanoniker Johann Tymmermann gerichteten Brief ähnlichen Inhalts unter dem Namen des Astronomen veröffentlicht hatten. Ebenfalls in extenso veröffentlicht und bespricht sie den Inhalt eines bislang wenig bekannten Briefes von Kopernikus' Onkel, dem ermländischen Bischof Lucas Watzenrode, an Dantiscus (Lidzbark Warmiński (Heilsberg), 1. Dezember 1511), der die engen Beziehungen des jungen königlichen Höflings zu dem Absender bezeugt. Die Autorin schlägt geringfügige Verschiebungen in der Chronologie der bisher bekannten Briefe von Kopernikus an Dantiscus vor und stellt die Hypothese auf, dass das Epitaphium aus der Feder von Dantiscus für Lucas Watzenrode kurz nach dem Tod des Bischofs entstanden war, und nicht wie bisher angenommen im Jahr 1539. Sie nimmt auch an, dass Kopernikus' Epigramm zu Ehren von Dantiscus, als dem Autor des Epithalamiums zur Hochzeit von Zygmunt I. mit Barbara Zapolya, erst nach der Veröffentlichung des Epithalamiums geschaffen wurde, was das Rätsel lösen würde, warum es nicht in den entsprechenden Sonderdruck aufgenommen wurde. Die Autorin stimmt der Meinung der Forscher zu, dass ein Konflikt Dantiscus' mit Alexander Sculteti der Hauptgrund dafür war, dass Bischof Dantiscus etwas gegen die Haushälterinnen der ermländischen Kanoniker Sculteti, Kopernikus und Niederhoff unternahm. Sie zieht die Möglichkeit einer unterschwellig Rivalität zwischen Kopernikus und Dantiscus um die Gunst von Bischof Watzenrode als Ursache ihres später kühlen Verhältnisses in Erwägung. Darüber hinaus macht sie sich über das Schicksal des Epigrammes von Dantiscus Gedanken, das ursprünglich für *De revolutionibus* bestimmt war, dort jedoch nie aufgenommen wurde.

Übersetzt von Christiane Schultheiss

Anna Skolimowska, *Copernicus and John Dantyszek – new sources, new interpretations*

Summary

The article briefly reported compounds of Johannes Dantiscus (1485–1548), humanist and poet, courtier and royal secretary, then the bishop of Chelmno and Warmia with great astronomer, who was at the end of life as a Canon of Warmia his subordinates. Research on the legacy of Dantiscus allowed an minor additions to the Copernican sources, and to place on the basis of new hypotheses regarding his relationship

with Copernicus . The author published in extenso the unknown letter of Dantiscus to Copernicus (Lubawa, June 4, 1536), straightening mistake Acta Tomiciana publishers, who – in search of the letter, which is pendant to a known earlier response Copernicus – mistakenly published under the name of the astronomer letter of similar content, addressed to Canon of Warmia Johann Tymmermann. Also published in extenso and discussed the content of the previously little -known letter of Copernicus's uncle , the bishop of Warmia Lukas Watzenrode to Dantiscus (Lidzbark Warminski, Dec. 1, 1511) , confirming the close relationship of a young courtier of the king with the sender . The author proposed a slight shift in the chronology of previously known letters Copernicus to Dantiscus and hypothesized that the epitaph pen Dantiscus for Lukas Watzenrode was established shortly after the death of the bishop, and not, as previously thought, in 1539 . It is believed also that the epigram in honor of Copernicus Dantiscus, as the author epithalamium wedding Sigismund I with Barbara Zápolya, was created after publication epithalamium, which would tackle the mystery of why it was not placed in the appropriate commemorative print. The author agreed with the opinion of the researchers that the main reason the bishop Dantiscus took the action against housewives Canons of Warmia Sculteti , Copernicus and Niederhoff was the conflict of Dantiscus with Alexander Sculteti. Considering the possibility of hidden rivalry Copernicus with Dantiscus for the favor of the bishop Watzenrode as the cause of their subsequent cool relationship. Is also considering the fate of epigrams Dantiscus intended originally to *De revolutionibus* , but never placed there.

Translated by Jerzy Kielbik